

Upravo u vrijeme dovršenja ovog broja Radova zatekla nas je vijest o smrti Zdenke Munk (21. III. 1985). Redakcija Radova ima tako tužnu čast da objavljuje posljednje redove koje je napisala.

Sjećanje na kolegu i prijatelja

I preskromno, i pretiho, a svakako nerazmjerno značajnu gubitka, otpratili smo srpnja 1983. godine na stari naš Mirogoj našega kolegu i prijatelja — dr Ivana Bacha.

Danas ga dozivamo sjećanjem ne samo stoga što mu to prijateljski dugujemo, već i zato jer ga susrećemo na mnogim područjima našega svakodnevnog posla. Na plodnu humusu njegova rada — od gotovo pola stoljeća — sadimo i neke naše biljke, kojih se korijeni počesto hrane s istih izvora. No, misleći i govoreći o Ivanu (Ivici) Bachu, nisu samo radni profil i njegova povijesno-umjetnička ličnost ti koji nas zadivljuju. Nedjeljivo je od tog čudesnog radnog morala i radnog potencijala njegovo ljudsko biće, ta nesvakodnevna humana osobnost, koja kao da je stigla s neke udaljene, idealne, za sretniju budućnost projektirane planete.

Ranih tridesetih godina — nakon djetinjstva i prve mladosti, obojene kazališno-scenskom čarolijom (svoje majke Nine Vavre i oca Josipa Bacha) — našao se u stvarnosti studija povijesti umjetnosti na zagrebačkoj Univerzi, u seminaru tolerantnog prof. A. Schneidera. Taj seminar, s nešto preko trideset studenata (smješten u secesijskoj arhitektonskoj raskoši Sveučilišne biblioteke), u tim je godinama (1930—1935) živo reflektirao onovremene ideološke rasprave i polemike što su se u nas vodile o kulturi i umjetnosti. U seminaru i u tada osnovanom Klubu povjesničara umjetnosti više se raspravljalo, teoretiziralo i »filozofiralo« o općim problemima, o slobodi i o tendenciji u umjetnosti,¹ donosili se smjeli i oštri sudovi o suvremenim pojavama, željeli se prebaciti mostovi do novih obala, a manje se težilo spoznaji i istraživanju povijesne stvarnosti naše umjetnosti. Većina u seminaru, zapljusnuta aktualnim problemima, nije još bila svjesna na kakva će pitanja svi ovi budući povjesničari umjetnosti naići pri praktičnom, radnom i odgovornom susretu s umjetničkom baštinom svoje zemlje. A baština je, još neprepoznata, živjela i umirala na prostranstvima domovine, »in situ« i u oskudnom broju muzeja cijele predratne Jugoslavije.²

Sudjelujući uvijek solidarno, ali i diskretno, u takvoj seminarskoj atmosferi, Ivan Bach se klonio apodiktičkih tvrdnji i preuranjenih sinteznih zaključaka, kakvi bi ostali bez prethodne analitičke provjere.

Nakon diplomiranja, Bach radi kraće vrijeme u Arheološkom muzeju u Zagrebu i iz tog prvog njegova »radnog« susreta s dijelom antikne baštine uskoro proizlazi i njegova doktorska disertacija.³

No, odlučan za Bachovo radno i životno znanstveno usmjerenje bio je njegov dolazak u Muzej za umjetnost i obrt, kojim je od 1933. god. rukovodio Vladimir Tkalčić,

etnolog, povjesničar umjetnosti, s praksom arheologa — već iskusan muzeolog; do preuzimanja Muzeja za umjetnost i obrt, više od dva decenija — kao član Povjerenstva⁴ — bio je on bliski suradnik Gjura Szaba s kojim je obilazio teren i konzervatorski djelovao na kompleksu područja svojih struka. Golem fond pozitivnog znanja, koji se trajno produbljivao evidencijom, proučavanjem i nenadmašivim dokumentarnim fotografskim snimanjem spomenika ruralnog i urbanog stvaralaštva na terenu, oslobodio je Tkalčića problema zamućenih pojmova o »primijenjenim umjetnostima«. Problem mu je bio dragocjen muzejski fondus, kompleks raznovrsnih zbirki iz širokog vremenskog raspona (14 — poč. 20. st.) i bogata, vrijedna muzejska knjižnica, prepušteni — zbog tadašnje državne kulturne politike — brizi petorice službenika: direktora, laboranta, kancelarijskog službenika, dvojice podvornika.⁵

Tek 1937. godine uspio je Tkalčić namjestiti i stručno visokokvalificiranog kustosa, Ivana Bacha. Bio je to idealan susret dviju profinjenih ličnosti: obojica odmjereni, blage naravi, obojica širokog kulturnog obzora — preko struke do glazbe i književnosti, pa do visokokultiviranog odnosa prema radu i ljudima, i svemu ljudskom u čovjeku.

Tako se mladi kustos Bach našao pred golemim fondom u muzejskim zbirka i spremištima, među predmetima najrazličitijih funkcija i građe, tipološki i stilsko-morfološki često neodredivih varijanta i ponekad čudesnih hibrida; pred mnoštvom terminoloških nepoznanica i tehnoloških tajni. Ulazio je u svijet primijenjenih umjetnosti (tada nazivane »umjetni obrt«) — o kojemu se u seminaru ili s katedre povijesti umjetnosti nije govorilo. Iskusi je stručnjak Tkalčić povjesničaru »čiste« umjetnosti nadomjestio lakune univerzitetske nastave. Tkalčićeve su izvanredne pedagoške metode »rada—suradnje« bile sjajan poticaj Bachovu stilu srdačnog primanja i njegovoj želji da prođe u tajne novog okruženja; od zbirke domaće crkvene umjetnosti s remek-djelima gotike i baroka, spašenim i dijelom sačuvanim oltarima, skulpturom, slikarstvom, paramentima, crkvenim metalom; od zbirki profanog namještaja, profanog slikarstva, tekstila (s tapiserijama, sagovima, ćilimima, dragocjenim tkaninama, ćipkama, s nešto odjeće i modnog pribora) — do značajnih — već tada — zbirki keramike, stakla, svih vrsta metala, urarstva i satova, muzičkih instrumenata, knjigoveštva i kože, fotografike — pa do nekoliko zbirki koje je Tkalčić osobito nastojao povećati: tako pravoslavnu crkvenu umjetnost s teritorija Hrvatske, zbirku dokumenata opće i domaće tehničke kulture (tj. industrijske arheologije) i zbirku suvremene unikatne proizvodnje domaćih umjetnika primijenjenih umjetnosti.

Nemali zadaci kako za iskusnog direktora tako i za mladog kustosa!

Krug se međutim širio. Bilo je nezamislivo raditi u ovome Muzeju a ne surađivati s nekadašnjim njegovim direktorom, Gjurom Szabom. To je Bacha odvodilo i na istraživanje izvanmuzejskih terena. Poletan istraživač, precizan opservator, Bach već 1938. god. u Gomirju inventira, u Tkalčićevoj prisustnosti, umjetnine vrijedne manastirske riznice. Nedugo zatim sređuje, obrađuje i izlaže u Muzeju zbirku pravoslavne crkvene umjetnosti, koja se uz djela iz starog muzejskog fundusa obogaćuje

novijim otkupima. U ovo je vrijeme Bach veliku pažnju bio posvetio obradbi ikona Komogovinske škole.

Nekako u isto vrijeme produbljuje se Bachovo kontaktiranje i suradnja sa svestranim ekspertom i predavačem povijesti i povijesti kulture na fakultetima u Skoplju i u Zagrebu, dr Josipom Matasovićem. Nekadašnji kustos Muzeja za umjetnost i obrt, dugogodišnji urednik časopisa »Narodna starina«, on je svojim znanjem i objavljenim radovima u ostalih stručnjaka poticao sklonost prema istraživanju i poštivanju hrvatske kulturne baštine, ne samo u njenim najreprezentativnijim nego i u svakodnevnijim očitovanjima — kako duhovnim tako i materijalnim.

Neobičnim marom, a vjerojatno ponesen suradnjom s trojicom navedenih zanesenjaka-istraživača i čuvara kulturne i umjetničke naše baštine, Bach se s punim elanom, iste godine, posvetio obradbi novih tema. Od zbirke starih fotografija, koja se dotada čuvala u muzejskom arhivu, starih fotoaparata i pribora, od skupine starih dopisnica, i slične građe, pa nekoliko grafičkih listova različitih tehnika, uredio je i postavio zbirku: Fotografika, grafika i tiskarske tehnike, u nas prvu muzejsku zbirku ovog sadržaja. Pobudio je tako zanimanje Foto-kluba Zagreb koji je ovu Tkalčićevu inicijativu i Bachovo ostvarenje honorirao darovanom zbirkom radova svojih članova, istaknutih zagrebačkih i ostalih naših fotografa.

Već u to prvo vrijeme muzejskog rada, profilirala se višeslojna osobnost Ivana Bacha. Privlačila su ga i vrhunska djela iz muzejskog fundusa (kao kasnije tek objavljen Remetinečki oltar, ili npr. renesansne korske klupe iz zagrebačke katedrale). No kao da je smatrao da bi bilo nepravedno raditi samo na istaknutim djelima, a zapostaviti skromna anonimna područja, pa i male radove domaćih majstora koji su dokumenti života, rada i stvaralaštva što građe sliku sveukupnih napora jedne sredine i oploduju velike tokove umjetničkih zbivanja.

U kratke tri godine, prije nego smo rat i okupaciju vidjeli vlastitim očima, Ivica Bach je, već s lijepom praksom istraživačkog i sabiračkog rada⁶ na terenu, u atmosferi muzejskog rada i među svim muzejskim suradnicima, u svom muzeološkom iskustvu, reputaciji i znanju o nedavno još novom predmetnom području razvio jednu izuzetno dimenziju. Poštovanje i ljubav, koju mu je sve osoblje iskazivalo, bili su povratni refleksi odnosa što ga je on uspostavljao u dodiru s ljudima, bez imalo hijerarhijskog vrednovanja. Kao što je u pristupanju predmetima svojih istraživanja vršio preciznu, strukturalnu analizu, tako se trudio da analizira sve detalje i motive ljudskih postupaka i specifičnih obilježja nekog ljudskog karaktera. A to je razumijevanje bilo obogaćeno čudesnim taktom dobrog ponašanja i nekom neobičnom, spontanom blagosti. I Tkalčić i Bach bili su, i ostali, dobri duh te kuće, koji je, u danima furije što je stizala, pomogao da se preživi.

Zbirke muzeja su pred ratnom opasnosti demontirane, spremljene u sanduke.

Čim su počeli progoni i pljačka imovine, Tkalčić je smjelo i mudro tražio, i uspio, da organizira akciju spasavanja i prenošenja u Muzej onih spomenika kulture koji su ugroženi da budu oteti ili razoreni. Iz sviju dostupnih pravoslavnih crkava i manastira na tadašnjem teritoriju

Hrvatske (uz prilične opasnosti sukoba na terenu), ekipa stručnjaka i pomoćnih službenika spasila je, prenošenjem u Muzej, znatan dio umjetničkih i povijesnih spomenika Srba u Hrvatskoj, osobito veoma značajan dio njihov iz manastirâ u Fruškoj Gori. Poznavanje pravoslavne crkvene umjetnosti dodijelilo je Bachu jednu od bitnih uloga u toj akciji spasavanja. Za sve vrijeme rata Bach je neumorno radio na sređivanju i inventiranju tih dragocjenosti i cijeloj ekipi muzejskih stručnjaka pružao golemu pomoć u tom poslu.

Te ratne godine raskidale su kontinuitet njegova znanstvenog rada, donijele mu mnoge gorke spoznaje o nekim životnim istinama, ali su nužno ojačale u njemu instinkte borbenog čuvara vrijednosti. S prirodjenim osjećajem i mjerom za istinu i pravdu, prkosio je progona pomažući progonjene, ponekad i uz životnu opasnost, poput one u kojoj se mogao naći pružajući u svom domu skrovište kolegama iz Muzeja na njihovu bijegu u partizane.

Po svršetku rata sudjeluje živo u svim aktivnostima probuđenih muzeja, što ga još uvijek udaljuje od intenzivnijeg znanstvenog rada. Poznat kao precizan i pouzdan radnik velikog iskustva, s poznavanjem nekoliko jezika, pa i mađarskog, delegiran je od Vlade FNRJ za rad na povratu spomenika kulture Jugoslavije u Mađarskoj, a potom i u Austriji.

Nakon prvog poslijeratnog grupnog rada u Muzeju na obnovi muzejskog postava, opredjeljuje se definitivno za veliku i mnogostruko zanimljivu zbirku metala, koju vodi do odlaska u mirovinu već kao znanstveni savjetnik Muzeja.

Kroz tih posljednjih trideset godina njegova života, tih godina intenzivnog znanstvenog rada, Ivan Bach je na »terra vergine« povijesti zlatarstva u Hrvatskoj stvorio široku i pouzdanu osnovu bez koje se ta povijest još dugo godina ne bi mogla nadograđivati.

Treba pomno proučiti bibliografiju njegovih objavljenih radova, a još više, treba što skorije objaviti svu građu, koju je više od deset godina neumorno skupljao i predavao Institutu (Odjelu) za povijest umjetnosti na zagrebačkom Sveučilištu. Hvala uzornom, plemenitom i dragom prijatelju Ivanu Bachu.

Zdenka Munk

Bilješke

1
Diskutiralo se o izložbama grupe »Zemlja«, o našoj ranoj naivi Hlebinske škole, o Hegedušićevim »Podravskim motivima« i Krležinim tekstovima, o Ivanu Meštoviću, Ljubi Babiću, Grupi Trojice (Ba-Be-Mi), pa o aktualnim likovnim izložbama.

2
U Zagrebu npr.: Prirodoslovni muzeji u Demetrovoj ul., Arheološki u prizemlju zgrade JAZU, Etnografski — na današnjem mjestu, MUO u današnjoj zgradi, Muzej grada Zagreba u podrumu Umjetničkog paviljona, Strossmayerova galerija u zgradi JAZU, Moderna galerija na putu preseljenja iz prostorija MUO u dio današnjeg prostora, 1934. g. počinje svoj trogodišnji život Galerija Meštović u Ilici 12.

Sve vrijednosti goleme količine fundusa, osobito u starijim muzejima, nalazile su se u pretrpanim izložbenim prostorijama i natrane u neprikladnim magazinima navedenih muzeja. Svu potrebnu stručnu dokumentaciju i znanstvenu obradbu fondova, postav i uređenje zbirki, rad u muzejskim bibliotekama, kontakte s javnosti i posjetiocima vršili su direktor i, gotovo u pravilu, jedan do najviše tri kustosa. Knjižničar je bio rijetkost. Preparatorka ili laborant tek u arheološkom i prirodoslovnim muzejima. Administraciju je vodio kancelarijski činovnik, a uz čuvara kuće, bio je tu jedan do dva podvornika od kojih se poneki privikavao na zahvate najosnovnijeg čišćenja izložaka.

3
Teza je bila: Antikni figuralni bronsani predmeti Arheološko-historijskog muzeja u Zagrebu.

4
Od 1911. g. Gjuro Szabo je rukovodilac Povjerenstva, sa službenim naslovom: Tajnik Zemaljskoga povjerenstva za čuvanje spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji.

5
Tri godine nakon preuzimanja dužnosti direktora, Tkalcić uspijeva namjestiti jednog laboranta-preparatora, a tek 1937. g. bude namješten Ivan Bach. Iduće godine dolazi još jedan diplomirani povjesničar umjetnosti, kao volonter, da bi 1939. dobio zvanje kustosa-vježbenika. Konačno, 1940. g. »raskoš« muzejske politike osigurava Muzeju jednog knjižničara, diplomiranog filozofa i povjesničara umjetnosti.

6
Spasavanje oltara »Kamenovanje sv. Stjepana« i pobočnog oltara, oba iz 17. st., polikromirano drvo, te reljefa »Pietà«, drvo, 15. st., iz ugrožene crkve sv. Stjepana u Driveniku.